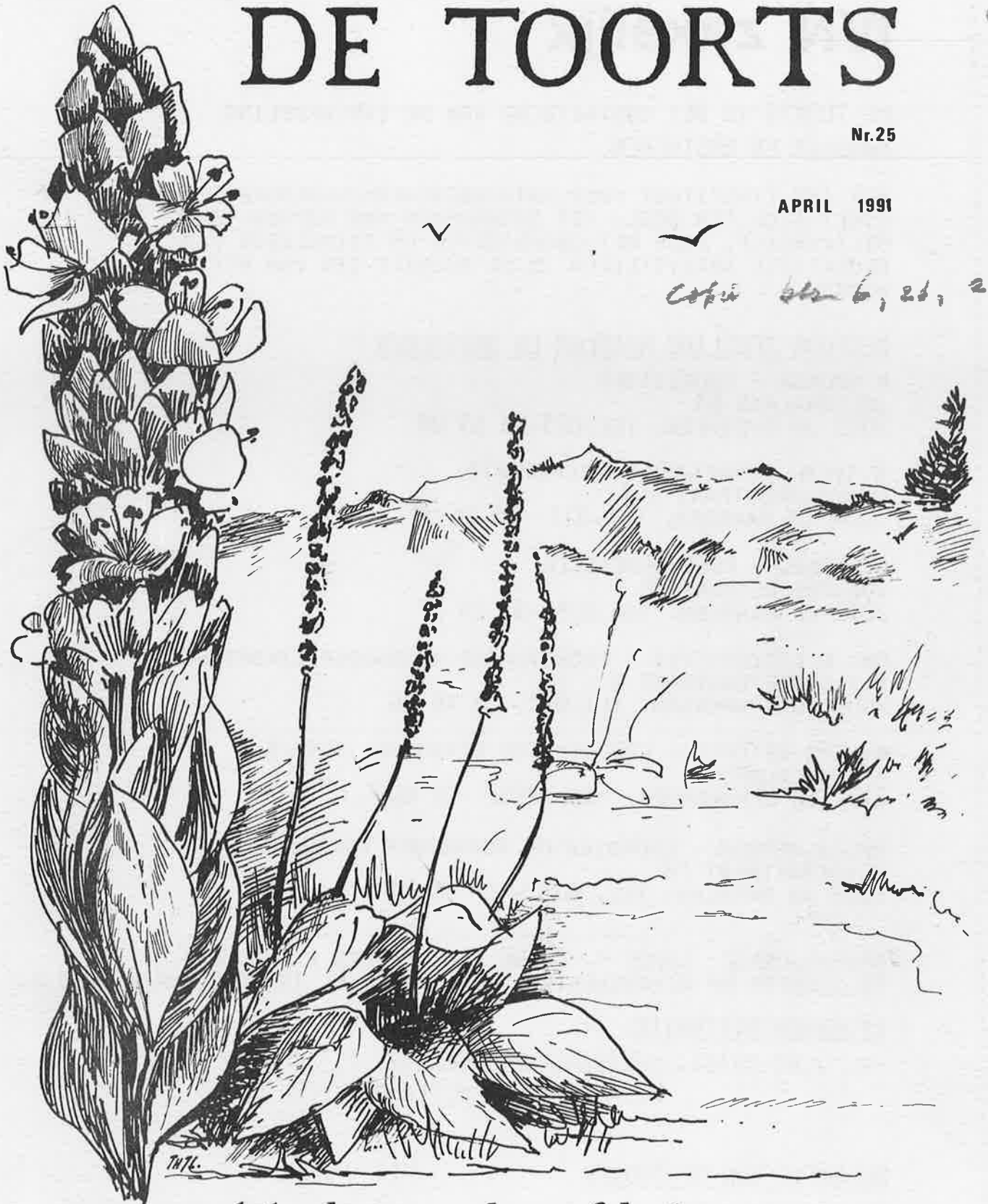

DE TOORTS

Nr.25

APRIL 1991

Copie blz 6, 21, 28

contactblad van de afdeling
haarlem en omstreken
van het IVN

9^e JAARGANG

IVN zakelijk

DE TOORTS IS HET KONTAKTBLAD VAN DE IVN-AFDELING
HAARLEM EN OMSTREKEN.

HET IVN (INSTITUUT VOOR NATUURBESCHERMINGSEDUKATIE)
STELT ZICH TEN DOEL: HET BEVORDEREN VAN NATUUR- EN
MILIEUBESEF, DOOR HET ORGANISEREN EN STIMULEREN VAN
EDUKATIEVE AKTIVITEITEN IN DE RUIMSTE ZIN VAN HET
WOORD.

BESTUUR AFDELING HAARLEM EN OMSTREKEN

R.ROORDA - VOORZITTER
JULIANALAAN 63
2051 JM OVERVEEN. TEL.023-25 33 08

C.TH.M. PENNEKAMP - SECRETARIS
SCHOTLANDSTRAAT 168
2034 LG HAARLEM. TEL.023 -36 04 90

F.HAGENS - PENNINGMEESTER
SOESTDIJKSTRAAT 30
2012 KS HAARLEM. TEL.023 -31 24 27

MW. C.LEYZERS VIS - COÖRDINATOR WERKGROEP EXKURSIES
I.V.D.WAEYENSTRAAT 4
2064 XN SPAARNDAM. TEL.023 -38 46 06

N. VAN ESTERIK - COÖRDINATOR WERKGROEP SCHOLEN
FAZANTENLAAN 3
2121 EA BENNEBROEK. TEL.02502 -92 00

MW. A.WEGMAN - COÖRDINATOR WERKGROEP KURSUSSEN
C.KOETSSTRAAT 58
2036 AB HAARLEM. TEL. 023 -35 22 24

JAARBIJDRAGE: LEDEN F. 22,50 - DONATEURS F. 25,00
TE STORTEN OP GIROREKENING 5007954 T.N.V. IVN-AFD. HAARLEM E.O.

LEDENADMINISTRATIE:

MW. J.DE VRIES, ZWITSERLANDSTRAAT 82
2034 BN HAARLEM.TEL.023 -33 15 57

REDAKTIE VAN DE TOORTS

MW.Y.BEERTHUIZEN
JACQ.DE JONG
TH.LITJENS

REDAKTIE-ADRES: JACQ.DE JONG, F.NETSCHERSTRAAT 18
2024 KS HAARLEM. TEL.023 -25 49 41

Inhoud

Jaarverslag 1990.	2
Een natuurwandeling met driejarige peuters	6
<u>Eetbare en/of geneeskrachtige kruiden.</u>	8
Verslag van de ledenvergadering.	9
Warme jaren gunstig voor de ijsvogel.	13
Buurtgenoten.	14
Wijknatuurtuin Schalkwijk.	16
Milieu.	17
Natuurpad.	19
∩ Zo maar wat prietpraat.	20 ✕
Werken in de duinen.	22
Heimanshof.	23
Extra activiteiten.	25

Met het verschijnen van dit aprilnummer van de Toorts zijn we alweer in de 9e jaargang beland. Gebruikelijk is een korte terugblik op het achter ons liggende jaar te geven. In feite werd die terugblik mede gegeven met het jaarverslag van de Toorts, dat in de algemene ledenvergadering op 26 februari j.l. werd voorgelezen. Volledigheidshalve herhalen we hier de voornaamste punten uit dit verslag.

- Wederom was er sprake van groei in de oplage, n.l. van 250 exemplaren in 1989 naar 300 in 1990.
  - In de nummers van augustus en december werd uitgebreid aandacht geschonken aan de enquête, waaruit een tweetal hoofdacties hier kort kan worden gemenoreerd:
    - a) Meer aandacht voor milieuzaken, met name in het Kennemerland, handelende over onderwerpen van groter gewicht en over langere tijd spelend.
    - b) Accent leggen op wandel- en fietsgebieden door publicatie van natuurpaden, wandel- en fietsroutes.
- Van beide hoofdacties treft u in dit Toortsnummer bijdragen aan.

De Redactie

KOPIJ VOOR HET VOLGEND NUMMER INLEVEREN UITERLIJK 1 JULI A.S.

JAAKVERSLAG

1990

Per 1 december 1990 telde onze afdeling 138 leden en 95 donateurs (dit was in 1989 respectievelijk 103 en 87). Een niet geringe stijging!

Het bestuur hield negen bestuursvergaderingen, en bestond uit de volgende personen:

Ronald Roorda	- voorzitter
Mieke Wilmink	- secretaris
Martin Daalmeijer	- 2e secr. tot februari 1990
Fred Hagens	- penningmeester
Niels van Esterik	- werkgroep scholen
Maureen Hulshoff	- werkgroep cursussen
Carla Leyzers Vis	- werkgroep excursies

Jannie de Vries verzorgde de ledenadministratie.

Ons kontaktblad de TOORTS verscheen drie maal, in een oplage van 300 stuks (in 1989: 250). Het aantal pagina's is nagenoeg hetzelfde gebleven, nl. 88 t.o.v. 86 in 1989. De redactie bestond uit Theo Litjens, Jacques de Jong en Yvonne Beerthuizen. Deze laatste vertegenwoordigde ook dit jaar de redactie in de bestuursvergaderingen van de afdeling.

De belangrijkste activiteit in 1990 was de presentatie van het Beleidsplan 1990-1994. Het bestuur stelt in dit Beleidsplan drie hoofd-actiepunten voor:

- A. Meer actieve leden;
- B. Sterkere profilering van de afdeling, zoals
  1. Publiciteit;
  2. Instelling van een nieuwe werkgroep Overheid en Milieu;
  3. Gerichte uitbreiding van de activiteiten van de bestaande werkgroepen
  4. Meer samenwerkingsverbanden aangaan met andere instellingen, zoals de JHVU en het H.Dagblad.
- C. Een eigen onderkomen.
Om dit doel te bereiken, is de stichting Zuid-Kennemerland Natuurlijk nieuw leven ingeblazen. Onze afdeling wordt hierin vertegenwoordigd door Ronald Roorda.

Voortvloeiend uit deze plannen, werd een enquête gehouden onder de leden en de donateurs. Het doel van de enquête was drieledig:

1. Meer leden aanzetten tot activiteiten;
2. Meer inzicht in de vaardigheid van ieder lid;
3. Een ledenbestand creëren uit actieve leden.

Van de 106 leden, die de afdeling op dat moment telde, hebben 66 het enquêteformulier ingevuld en teruggestuurd. Tien leden hebben te kennen gegeven donateur te willen worden.

Van de toenmalige 79 donateurs hebben 42 het enquêteformulier teruggestuurd. Twee donateurs hebben hun donatie opgezegd.

Over de enquête is een verslag verschenen in de TOORTS nr.23 van augustus 1990 (pag. 4 t/m 7). Van de uitslag ervan zijn computer-uitdraaien gemaakt, zodat de verschillende werkgroepen kunnen naslaan wie interesse en vaardigheden bezit om mee te werken. Het komende jaar zullen zij benaderd en eventueel ingezet worden in de bestaande en nieuw te formeren werkgroepen.

De Groene Winkel werd dit jaar van Maaïke Postma overgenomen door Sis en Jacques de Jong en door hen zeer enthousiast beheerd en uitgebreid.

Ongeveer tien leden en donateurs zorgden, onder leiding van Niels van Esterik, ook nu weer voor het overzetten van de padden tussen Koningshof en Elswout, in prettige en gastvrije samenwerking met Ruud Luntz, boswachter van Natuurmonumenten.

In het wijkcentrum Europawijk begeleidt Martin Daalmeijer het projekt "Wijktuin het Groene Hart". Wij maakten dankbaar gebruik van de gastvrijheid in dit centrum, alsook in het gebouw "MW2" van de stichting "Mens- en Milieuvriendelijk Wonen" aan de Venkelstraat in Schalkwijk.

Schoolklassen werden weer opgevangen en begeleid in Thijsse's Hof. Onze IVN-medewerkster daar is José Otjens. Zij werkt samen met Cees de Graaf.

In het milieucentrum Ecodroom te Heemstede werd door vier van onze IVN-ers meegewerkt aan thema-exposities, zoals "Natuur rondom het Huis", bedoeld voor kinderen van 4 tot 12 jaar. Ook hier werden groepen en schoolklassen ontvangen. De coördinatie is in handen van Mariska van der Eem, die ook haar creatieve ideeën via uitgeverij Malmberg in boekvorm zag verschijnen.

Mevrouw Maria Stolte werd afgevaardigde van onze IVN-afdeling in de Heemstedse Milieuraad. Marijke Zoetelief zal in de toekomst met haar samenwerken.

Een kleine werkgroep organiseerde een dagtocht naar de Vuntusplas het Corversbos en het landgoed Gooilust. Momenteel wordt gewerkt aan een "vierdaagse" naar Zuid-Limburg.

Mieke Wilmink, secretaris

*****

VERSLAG WERKGROEP EXCURSIES over 1990

Er werden 26 publieksactiviteiten georganiseerd in 20 verschillende terreinen met in totaal 2220 (1250+970) deelnemers.

Deze activiteiten waren min of meer gelijkelijk over het jaar gespreid, met een piek in de maanden mei en juni, en een zomerstop van 7 weken.

Veruit de grootste activiteit was de Paddestoelendag op 7 oktober, die dit jaar in het teken stond van het 30-jarig lustrum van het landelijk IVN. Het landelijk thema "kringlopen" was goed in te passen in het onderwerp "paddestoelen". Er waren ca. 1250 deelnemers, waarvan velen eerst één van de zes

dialezingen over paddestoelen volgden ,en aansluitend rondleidingen over het landgoed, onder leiding van één van de veertien gidsen. Verder waren er in de Zocherschool een tentoonstelling, een knutselhoek voor kinderen, en de Groene Winkel.

In het navolgende overzicht van openlucht-publieksactiviteiten is de Paddestoelendag niet opgenomen in de aantallen.

Er werden 12 algemene excursies gehouden, en 4 excursies met als bijzondere thema's: strand (2x), historie + tuinen landgoed, en moeras- en waterplanten. De 8 excursies met als hoofdthema vogels werden georganiseerd in samenwerking met de Vogelwerkgroep Haarlem en/of de Vereniging tot Behoud van de Hekslootpolder.

De Polderdag omvatte diverse zaken: een kleine tentoonstelling, waterdiertjes onder de loupe, een fietsexcursie, vogelobservatie vanuit de vogelhut, en de mogelijkheid een vaartochtje te maken.

Het totaal aantal deelnemers aan voorgaande activiteiten was ca.970; het gemiddeld aantal deelnemers was 38,6. Bij deze activiteiten waren 105 gidsen present, waaronder 23 maal niet-IVN-gidsen. Vooral tijdens de vogelexcursies waren gidsen van de Vogelwerkgroep en/of de Ver. tot Behoud van de Hekslootpolder aanwezig. Het gemiddeld aantal gidsen per excursie was 4,2.

De Groene Winkel was bij vier van onze activiteiten aanwezig en een aantal malen bij niet-IVN activiteiten.

Twee van voorgaande activiteiten vonden plaats in samenwerking met de Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten; eenmaal ook in samenwerking met het IVN-M.Kennerland.

Helaas werd een aantal activiteiten slecht bezocht, vaak mede door onvoldoende publiciteit vooraf. Hopelijk zal er op dit punt volgend jaar verbetering optreden.

Ook werden er nog twee dialezingen voor publiek georganiseerd en in de zomer twee vakantiewandelingen, uitsluitend voor leden van de afdeling.

Verder leverde onze afdeling een bijdrage aan de Groenmarkt van de Wijknatuurtuin Het Groene Hart.

Geen publieksactiviteit, maar op speciaal verzoek werd een omvangrijk excursieprogramma in Thijsses Hof georganiseerd tijdens een lustrumdag voor 550 donateurs van Thijsses Hof in het kader van het 65-jarig bestaan.

Ook op een aantal andere speciale verzoeken van buitenaf voor het organiseren van een excursie werd ingegaan; het publiek varieerde van politieke partijen tot groepen bruiloftsgasten.

Carla Leyzers Vis, excursie-coördinator

*****

VERSLAG WERKGROEP CURSUSSEN over 1990

In de werkgroep Coursussen zijn momenteel werkzaam Kitty de Bot, Fred Hagens, Maureen Hulshoff, Theo Venings, Ria Veldkamp, Dirk de Reus en Anneke Wegman.

In de periode februari t/m juni 1990 is voor leden en donateurs een cursus georganiseerd met als thema "landschapsecologie van de polder". De lessen werden gegeven in een lokaal van het wijkcentrum Europawijk. Tijdens de 8 lesavonden werden onderwerpen behandeld als het ontstaan van Nederland en het polderlandschap, wat zijn landschapsecologische relaties, de ontwikkeling van het landbouwbeleid, de flora en fauna van de polder. Er waren ook enkele gastsprekers uitgenodigd: Willem Bogaard gaf ons inzicht in de problematiek van het behoud van de Hekslootpolder, en Oene Moedt vertelde, aan de hand van een prachtige diaserie, over het vogelleven in de polder. Daarnaast was er een aantal excursies en een werkdag op een terrein van Staatsbosbeheer. Als

Dáár staan bruine paddestoelen, waar een hapje uit is. We bekijken de paddestoelen van onderen met een spiegeltje: daar zitten allemaal gaatjes. Ik constateer dat het eekhoortjesbrood moet zijn en dan is dat hapje vast van een eekhoorn. Er wonen ook eekhoorns in dit bos; misschien zien we ze nog wel.

Onder de rhododendrons bij een vennetje vertelt één van de moeders een spannend verhaal over de wortelkinderen.

Dan komen we op een speelveldje: allemaal even over de klimboom lopen! En dáár ligt een plastic zakje. Dat hoort hier niet, dat nemen we mee en gooien het thuis in de prullebak. De blaadjes van de bomen verteren en worden later weer grond, maar dat plastic zakje verteert niet....

Bijna aan het eind van onze natuurwandeling zitten we met z'n allen om een oude stronk, waar heel veel korstzwammen op groeien. Deze paddestoelen heten elfenbankjes. Zouden de elfjes hier 's nachts ècht even op gaan zitten?

Aan de enthousiaste reacties van de kinderen te merken, vonden ze het heel leuk. Ikzelf trouwens ook: het geeft veel voldoening als je ziet, dat je zelfs aan 3-jarigen kunt laten zien hoe mooi de natuur is. En ze staan er helemaal voor open! In het voorjaar gaan we weer!

(Een zin uit de reactie van een moeder: "Een héél leerzaam initiatief. Hartelijk dank hiervoor, Marijke!" Red.)

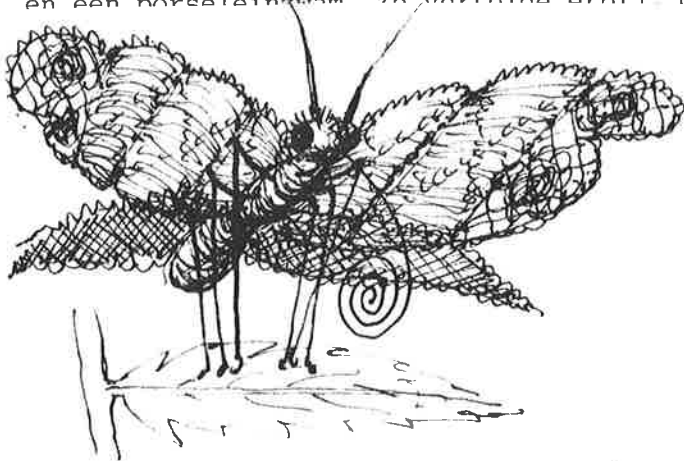
HERFSTWANDELING VAN DE BOSKABOUTERS

Voor het eerst hebben de oudste peuters dit jaar onder deskundige leiding een herfstwandeling gemaakt. Terwijl de jongste peuters op school bleven, zijn we op een ochtend in de herfst met de auto naar Elswout gereden. Daar wachtte Marijke Zoetelief ons al op.

De peuters werden eerst op hun gemak gesteld, want het is spannend om ineens van de vertrouwde peuterspeelzaal weg te zijn. Iedere peuter kreeg een "paddestoel" om de hals met zijn of haar eigen naam erop.

Toen begon de wandeling Al snel vertelde Marijke, dat een soort stenen huisje vroeger een ijskelder was geweest, en dat er nu nog vaak vlemuizen in zaten. Jurriaan riep ineens: "Mijn vader heeft een vlemuis op zijn beker!" Hiermee bewees hij weer eens, dat peuters wel degelijk kunnen luisteren.

Nu mochten ze even hollen. Maar toen riep Marijke, dat ze een elfenbankje zag en een norseleingum. Ze vertelde erbij, dat de jonge exemplaren mooi glimmen

Op een vlinder (door Trijntje Top)

Er was een vlinder in Cadzand, die nylonvleugels droeg met kant. "Ik draag ze", sprak zij, "om de oude een poosje langer nieuw te houden, omdat die bij het fladderen nog wel eens willen ladderen."

Trek hieruit deze lering, kinders:
GELOOF GEEN VROUWEN EN GEEN VLINDERS.

de Grote Brandnetel

(URTICA DIOECA), in tegenstelling tot de -eenjarige- kleine brandnetel (urtica ureus), die in ons land minder algemeen is.

De soortnaam dioica geeft aan, dat de (vaste) plant tweehuizig is. Vanaf juni tot in de herfst toont de plant haar mannelijke of vrouwelijke bloeiwijze: de mannelijke "pluimen" staan rechtop, de vrouwelijke bloemen gaan later hangen.

eerbare en/of geneeskrachtige kruiden

1

Al in het oude Griekenland was de brandnetel bekend. Hippocrates sprak van de "knida" afgeleid van een werkwoord dat steken of branden betekent. Een eigenschap waarmee iedereen wel eens zal hebben kennismemaakt, en waarmee de plant zich tegen uitroeiing heeft beschermd.

Kenden de Grieken reeds de urinedrijvende werking van de plant, de Romeinen gebruikten haar tevens tegen haaruitval en hondebeten. Het gebruik in vroeger jaren van de vezels voor het maken van neteldoek is algemeen bekend; minder waarschijnlijk dat de brandnetel in de middeleeuwse bloemsymboliek gold als teken van jaloezie.

De geneeskrachtige eigenschappen van de plant worden tegenwoordig, met name in de fytotherapie, algemeen erkend. Het hoge gehalte aan chlorofyl, ijzer (3,5%), minerale zouten en verschillende vitamines, geeft haar een hoge voedingswaarde en stimuleert de bloedaanmaak.

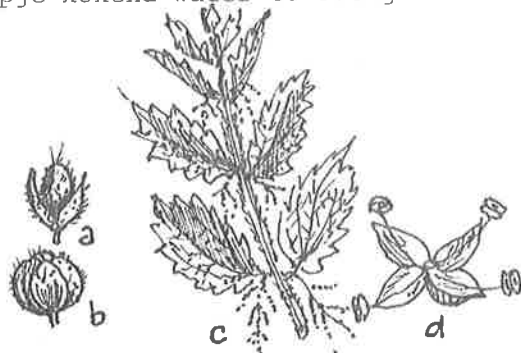
Om optimaal gebruik te kunnen maken van deze voedingsstoffen en wel speciaal van het hoge vitamine C-gehalte, dienen in het voorjaar (met handschoenen aan!) de jonge scheuten, en later ook de stengels, vlak boven de grond te worden afgesneden en grondig gewassen.

Als voorjaarssalade, of meegekookt in spinazie, vormt de brandnetel niet alleen een gezonde lekkernij, maar is daarnaast ook nog eens een probaat middel tegen bloedarmoede. Voeg ook eens een paar eetlepels kwark toe aan een handvol jonge brandnetelblaadjes en andere fijngesneden voorjaarsgroenten.

Ook thee, gezet van (liefst jonge) brandnetelblaadjes, reinigt het bloed, werkt urine-afdrijvend, stimuleert de stofwisseling en vormt een prima middel tegen voorjaarsmoehheid.

We geven u daartoe het volgende recept: vermeng gelijke hoeveelheden brandnetel, paardebloem, zilverschoon en driekleurig viooltje, en kook 20 gram van dit mengsel vijf minuten in een halve liter water. Na afkoelen en filtreren, elke dag 3 tot 4 kopjes hiervan drinken.

Een wat eenvoudiger bereidingswijze van brandnetelthee is 2 tot 4 gram gedroogde blaadjes met 1 kopje kokend water te overgieten.

- a: vrouwelijke bloem
- b: knop mannelijke bloem
- c: plant met vrouwelijke bloemen
- d: mannelijke bloem

VERSLAG

VERGADERING

Notulen algemene ledenvergadering IVN-afdeling Haarlem op 26 febr.1991

Afwezig met bericht: Carla Leyzers Vis, Dick van Galen, Ria Veldkamp, Mariska v.d. Eem, Anton Brandenburg (district), Loes v.d. Berg.

1. Om 20.00 uur opent de voorzitter, Ronald Roorda, de vergadering. Hij heet iedereen van harte welkom en vestigt de aandacht op de expositie met als thema Kringlopen, gemaakt door de deelnemers aan de Natuurgidsencursus.
2. De notulen van de ledenvergadering van 20 februari 1990 worden zonder wijziging goedgekeurd.
3. Ingekomen stukken. Mieke Wilmink geeft de volgende selectie:
  1. adreswijziging van het landelijk bureau, nieuw adres:
Plantage Middenlaan 2C
Amsterdam
tel. 020 - 22 81 15 (ongewijzigd)
  2. Milieufederatie Noord-Holland organiseert o.a. een studiedag "Publiciteit" op zaterdag 16 maart in Castricum (informatie te verkrijgen bij Mieke Wilmink)
  3. de Volks Hogeschool in Bergen organiseert ook studiedagen
  4. informatie over het referendum van de gemeente Haarlem d.d. 6 maart 1991
  5. Ministerie van Ruimtelijke Ordening: prijsvraag creatieve ideeën
  6. een poster Nationale Boomfeestdag op 20 maart a.s. met lesbrief (deze dag heeft in Haarlem al in februari plaats gevonden)
  7. informatie van het Noorder Dierenpak Emmen

8. de laatste informatie over "Honger Hoeft Niet" (o.a. Max Havelaar koffie)

9. van Milieu-defensie: deelnemers gevraagd aan een avond over het broeikaseffekt (min. 10 deelnemers)

10. verslag van wijknatuurtuin " 't Groene Hart"

4. Jaarverslag van het sekretariaat over 1990. Dit verslag zal worden afgedrukt in de Toorts.

5. Financieel verslag van de penningmeester over 1990. Dit verslag wordt ter vergadering uitgedeeld. 31 december jl. telde onze afdeling 135 leden en 95 donateurs. Het jaar wordt afgesloten met een batig saldo van ruim f 1800,-.

6. Verslag van de Kascommissie: de leden van de commissie danken Fred Hagens voor zijn nauwkeurigheid en toewijding.

7. De penningmeester wordt décharge verleend.

8. Benoeming nieuwe kascommissie: nieuw lid wordt Erna Schreuder.

9. Verslag van de redactie van de Toorts: Jacques de Jong geeft informatie over inhoud, omvang, produktie, kosten enz. De begroting is overschreden, maar dit is veroorzaakt door voor de hand liggende zaken: stijging van de oplage (door groei van de afdeling; dit vergroot tevens de inkomsten), stijging van de verzend- en drukkosten.

10. Bestuurssamenstelling. Volgens het rooster van aftreden (zie statuten art. 9, lid 2) treedt Mieke Wilmink af. Zij stelt zich niet herkiesbaar. Cor Pennekamp, deelnemer aan de natuurgidsencursus, heeft zich bereid verklaard eind maart het sekretariaat van haar over te nemen. Er zijn geen tegenkandidaten. De voorzitter bedankt Mieke Wilmink voor haar inzet en enthousiasme, ondersteund door een applaus van de vergadering en door enige attenties van het Bestuur. Mieke dankt op haar beurt iedereen voor de fijne samenwerking en wenst de nieuwkomers in het Bestuur alle succes. De voorzitter bedankt ook Maureen Hulshoff, die op eigen verzoek aftreedt. Fred Hagens roemt haar "helicopter view". Eén en ander wederom vergezeld van applaus van de vergadering en attenties van het Bestuur. In een toelichting vertelt Maureen dat ze het thuis drukker heeft gekregen, ze gaat echter wel door met haar werk voor de cursus. Anneke Wegman is bereid haar als bestuurslid op te volgen. Er zijn geen tegenkandidaten. Cor Pennekamp en Anneke Wegman worden bij acclamatie gekozen.

Fred Hagens zal per 1 september 1991 aftreden. Het ligt in de bedoeling een najaarsvergadering te organiseren, zodat Lieven Schol tot zijn opvolger benoemd kan worden.

Voor de pauze geeft de voorzitter het woord aan Jacques de Jong. Jacques vertelt dat het niet goed gaat met Sis, zij is ernstig ziek. "De dood hoort bij het leven." Jacques en Sis zien graag dat iedereen gewoon doet. Een telefoontje of, na afspraak, langs komen zullen ze erg waarderen. Verder zoeken ze iemand om "het Groene Winkelje" over te nemen.

11. Begroting 1991. Toelichting daarbij wordt gegeven door Fred Hagens. Daaruit de volgende twee punten:

1. De termijn van de vaste deposito loopt binnenkort af. Het voorstel is nu het grootste gedeelte opnieuw voor langere tijd uit te zetten en de rest opneembaar te houden i.v.m. de inrichting van een eventuele eigen ruimte. Binnenkort zal hierover in de bestuursvergadering worden besloten.
2. De uitgaven voor de Toorts zijn gestegen i.v.m. de grotere oplage. Hiermee is in de begroting van 1991 rekening gehouden.

De vergadering keurt de begroting goed.

12. Beleidsplan 1990-1994. De voorzitter vat de beleidsplannen kort samen in drie aspecten:

- a. meer actieve leden
- b. sterkere profilering van de afdeling o.a. door uitbreiding van de activiteiten w.o. het opzetten van nieuwe werkgroepen zoals: "overheid en milieu" en "publiciteit". In totaal zullen 10 of 11 werkgroepen ontstaan.
- c. realiseren van een eigen onderkomen

Fred Hagens vult punt b. aan.

Een sterkere profilering (uitbreiding van het aantal werkgroepen) zou een log bestuur tot gevolg hebben als dat in zijn oude vorm blijft bestaan. Het bestuur bestaat tot nu toe uit: voorzitter, sekretaris, penningmeester plus uit iedere werkgroep een coördinator. Meerdere werkgroepen betekent dus een groter bestuur. Slagvaardigheid komt daarmee in het geding.

Conceptplan is nu het formeren van een bestuur dat bestaat uit: voorzitter, sekretaris en penningmeester plus een beperkt aantal bestuursleden die ieder een aantal werkgroepen (rayon) coördineren. (Waarbij elke werkgroep overigens een eigen coördinator houdt.) Ieder rayon zal bestaan uit werkgroepen die raakvlakken met elkaar hebben zoals bv. de wgr. cursussen en de wgr. scholen of de wgr. excursies, tentoonstellingen en groene winkel.

Gestreefd wordt naar een totaal aantal van 7 tot 8 bestuursleden. Het dagelijks bestuur zal worden gevormd door voorzitter, sekretaris en penningmeester. Het aantal vergaderingen met het voltallige bestuur (1990 9x) zal afnemen en het DB zal vaker bijeen komen.

Een en ander zal in een meer definitieve vorm aan de orde komen tijdens de algemene ledenvergadering die gepland is voor het najaar 1991. Dan zal ook worden overgegaan tot besluitvorming.

Niels v. Esterik vult punt c. aan.

Kortgeleden is de Raamnota Natuur- en Milieu-educatie verschenen en toegestuurd aan de plaatselijke groepen voor commentaar. Het doel van de nota is de gemeentelijke voorlichting en educatie te organiseren in samenwerking met de plaatselijke groepen. De reorganisatie van de gemeente heeft ook een herindeling van de huisvesting tot gevolg. De afdeling Natuur en Milieu zal waarschijnlijk worden gehuisvest aan de Kleverlaan. Dan zal geprobeerd worden ook voor de plaatselijke groepen een voorlopig onderkomen te verwerven. Zij zullen die ruimte met elkaar moeten delen.

13. Rondvraag.

- Theo Venings wil graag dat de leden die functies binnen het IVN gaan vervullen zich even voorstellen. Cor Pennekamp (sekr), Lieven Schol (kandidaat penn.mr.) en Annemarieke Krabbendam (2de sekr.) geven vlot gehoor aan dit verzoek.
- Henk de Vries en Martin Daalmeijer vinden dat de publiciteit verbeterd moet worden. Het ontbreken van folders bij de excursies en van berichten over excursies in de plaatselijke kranten wekt wrevel. Fred Hagens geeft aan dat het verbeteren van de publiciteit voor het bestuur hoge prioriteit heeft. Gezocht wordt naar deelnemers voor die werkgroep. Overigens zijn de resultaten op dit terrein over 1990 gezien best goed geweest. En het insturen van berichten leidt helaas niet automatisch tot plaatsing ervan.
- Dorien de Jong overweegt "het Groene Winkeltje" over te nemen van Sis en Jacques de Jong. Zij zal zich informeren over de werkzaamheden die daarbij komen kijken en overleggen met Henk de Vries die aangeeft wel te willen helpen. Op korte termijn zal geprobeerd worden de mensen die via de enquête aangaven belangstelling te hebben voor deze taak, bijeen te laten komen en een nieuwe Groene Winkel-werkgroep op te zetten.
- Marijke Zoetelief meldt dat op 28 april van 12.00 tot 17.00 uur in de Oranjekom (A'damse Waterleidingduinen) een programma verzorgd wordt waarin is opgenomen een film van de stichting Duinbehoud. Zij zal die film nader toelichten en in het verlengde ervan zal een aantal activiteiten plaatsvinden. De presentatie is m.n. bedoeld voor de groep natuurgidsen in opleiding.
De gemeente Heemstede heeft Marijke benaderd voor het coördineren van schoolexcursies en zij zal binnenkort contact opnemen met de mensen die hebben aangegeven bij deze activiteit te willen helpen.
- Martin Daalmeijer vraagt naar een verantwoording voor de besteding van de manifestatiegelden van Zuid Kennemerland Natuurlijk.
Fred Hagens verklaart dat mei 1990 een afsluitende bijeenkomst is geweest waarbij het slechts mogelijk was een globale afrekening te presenteren. De uitkomst daarvan was een nul-budget. Het materiaal dat is overgebleven van de manifestatie is verdeeld onder de deelnemende organisaties. Deze ervaring heeft geleerd dat in het vervolg voorzichtiger moet worden omgesprongen met dit soort zaken. Voor de goede orde (en alle nieuwe aanwezigen) wordt vermeld dat deze affaire heeft gespeeld tijdens de zittingsperiode van het oude bestuur van Zuid-Kennemerland Natuurlijk. De contacten met het huidige bestuur verlopen naar volle tevredenheid.
- Wil van Beek krijgt vanaf volgend schooljaar meer tijd en zal dan eerdere toezeggingen kunnen waarmaken.
Zij verzoekt om opname in het Toortsprogramma van de activiteiten in de Heemtuin Hillegom.
Tenslotte bedankt zij namens de leden Maureen en Mieke voor hun enorme inzet.
- Niels v.Esterik wil graag deelnemers hebben voor de adhoc werkgroep "padden overzetten". "Je beloning is rijkelijk, ze zijn je namelijk heel dankbaar"
- Anneke Wegman biedt het boek: Broedvogels van Noord-Holland te koop aan voor 35 gulden (normaal bijna 50).

De voorzitter sluit de vergadering af om 23.00 uur.

**Deze notulen kwamen tot stand dankzij de samenwerking tussen
Don Budding, Cor Pennekamp en Annemarieke Krabbendam.**

*****

WARME JAREN gunstig voor de ijsvogel *

In hoeverre de afgelopen winter een negatieve uitwerking heeft gehad, is nog niet bekend, maar een feit is dat de uitzonderlijk hoge temperaturen van de afgelopen drie jaar gunstig zijn geweest voor veel broedvogels, en met name voor de ijsvogel.

Dit meldt de Samenwerkende Organisatie Vogelonderzoek Nederland (SOVON) in een algemeen wetenschappelijk overzicht, met betrekking tot de broedvogels in ons land.

"Nog maar enkele jaren geleden, in 1987, was de ijsvogelstand na drie barre winters zeer laag", aldus SOFON-stafmedewerkers Fred Hustings en Johan Bekhuis.

"Maar de afgelopen "zomerse" winters -met temperaturen vorig jaar van 18°C midden februari- hebben in grote delen van het land voor een forse aanwas van de uitgedunde populatie ijsvogels gezorgd".

De grootste toename vond plaats in westelijk Noord-Brabant, Zuid-Limburg en de Veluwezoom. In het westen, waar ijsvogels alleen in zeer goede jaren broeden, werden afgelopen jaar voor het eerst sinds lange tijd weer enkele tientallen broedgevallen ontdekt.

Waar het milieu tekort schiet, profiteren de vogels niet van de zachte winters. Volgens de jongste tellingen is dit het geval met de roerdomp.

Bekhuis: "Bij deze soort is van opvallend herstel geen sprake. Het lijkt er op dat biologische omstandigheden (watervervuiling) een herstel van de roerdomp-soort in de weg staat".

De slechte kwaliteit van het water in de beken is er vermoedelijk ook de oorzaak van dat de gele kwikken in de Achterhoek sterk achterblijven bij hun broedende soortgenoten in Zuid-Limburg.

Ook de stand van de winterkoninkjes in ons land is dank zij het warmere klimaat van de afgelopen drie jaar aanzienlijk toegenomen. In vergelijking met het jaar daarvoor waren in 1990 ook de torenvalken talrijk. Kerkuilen bereiken een stand van wellicht 100 paren, wat in het afgelopen decennium niet eerder is voorgekomen.

(Henk de Koning in De Telegraaf)

De buurtgenoot die in deze aflevering in het zometje wordt gezet is geen liefhebber van helder daglicht. Hij leidt een teruggetrokken bestaan dat zich grotendeels afspeelt onder het aardoppervlak waar hij zich voortrept door zelfgegraven gangen. Het is de nijvere Talpa Europaea, de schrik van grasveldbezitters en regenwonen, en tunnelbouwer bij uitstek. Gaarne uw aandacht voor de handel en wandel van een ondergrondse in vredeestijd.

De Talpa, verder aan te duiden als mol, is een actief diertje met een glanzende fluweelzachte pels en stevige graafpoten met scherpe nagels. Eens heb ik een aan een kat ontfutselde mol in de handen gehouden die onmiddellijk verwoede graafpogingen ondernam in mijn handpalmen, en daar heb ik aardig weet van gehad.

Een mol is niet groot, van kop tot staart meet hij zo'n 16 cm. Hij is echter perfect toegerust voor het ondergrondse bestaan. Hij is allenminst een modderig en verfonfaaid wezentje, maar ziet er altijd brandschoon uit doordat de haren van de pels geen bepaalde groeirichting hebben maar soepeltjes alle kanten op kunnen. Een mollevacht is dus nooit uit model, en dat is mooi meegenomen als hij voor-en achteruit rent door zijn nauwe gangen.

De voorpoten zijn echte graafmachines: stevig, breed en plat met krachtige spieren en een palm die verbreed is met een extra soort vinger, het sikkelbeentje genoemd.

Zijn oren kan hij afsluiten met een speciale lage huidplooi en zijn gevoelige snuit bevat vele zintuigen die hem in staat stellen uit te pluizen of de trillingen die hij waarneemt een heerlijke hap of een hindernis voorstellen.

De mol is door heel Europa wel iemand's buurtgenoot, en in Nederland houdt hij zich bij voorkeur op in veen-en kleistreken.

Op kerkhoven schijnt het ook goed toeven te zijn voor de mol, aangezien de bodem van dodenakkers een keur aan smakelijk grut herbergt.

Een mol is niet echt kieskeurig, alles wat zich ophoudt in zijn gangen of er per ongeluk intuimelt dan wel inwandelt wordt door de anders zo eenzellige mol gastvrij ontvangen. Spinnen, pissebedden, duizendpoten en larven van diverse keversoorten en vooral regenwormen kunnen op een warm onthaal rekenen.

Een mol die op een regenworm stuit zal deze in de kop bijten en vervolgens door de tanden of nagels persen om zijn prooi in-en uitwendig van zand te ontdoen, want hij is wel een zandschuiver maar zeker geen zandhapper.

Als er voldoende voedsel is legt hij een wintervoorraad aan van zijn favoriete hap.

Om ze vers te houden wordt de regenwormen de kop afgebeten of ze worden zodanig verminkt dat ze niet kunnen wegkruipen. Zo toegetakeld wachten ze hun beurt af.

Hoewel de mol geen veelvraat is verteert hij zijn voedsel snel en eet dan ook doorlopend.

Als echter door vorst of het uitdrogen van de bovenste grondlagen het insectenleven zich terugtrekt naar lager gelegen gebieden moet de mol zijn veilige tunnels verlaten en bovengronds zijn

kostje bij elkaar scharrelen in de vegetatie. Slakken en insekten en zelfs muizen worden te grazen genomen.

Nu brengt dat openluchtjagen gevaren met zich mee, want uilen, reigers en buizerds willen zich nog wel eens tegoed doen aan een molletje.

Ondergronds heeft hij echter weinig vijanden, hoewel de wezel die zijn gangen inkomt meestal geen partij is voor de mol die het tegen deze geduchte rover moet afleggen.

Een beetje mol is een doener die zijn tijd doorbrengt met jagen, het inspecteren van zijn gangen en af en toe rusten. Winterslaap is hem vreemd, evenals de behoefte aan sociale contacten met andere mollen die meestal weggeknokt worden.

Maar toch komt er een moment, zo tussen maart en juni, dat het kluizenaarbestaan van de mol wordt opgeofferd aan de noodzaak het mollendom in stand te houden.

Om dit doel te bereiken graaft de man zich haastig en dicht onder het aardoppervlak een weg naar een vrouwtje met een roekeloosheid die al menig vrijer in een reigemaag heeft doen belanden.

Bereikt hij echter een vrouw dan geven beide hun vrijgezellenbestaan kortstondig op om samen te jagen, te graven en natuurlijk te paren.

Het zwangere vrouwtje graaft dan een nesthol dat ze stoffeert met een zachte bekleding van mos, gras en bladeren.

In deze comfortabele wieg worden 4 à 5 kale, blinde en dove jongen geboren die door moeder liefdevol worden verzorgd. Vaders zijn inmiddels weer in hun eigen tunnels en bemoeien zich niet met de opvoeding.

Jonge mollen kleuteren niet lang. Ze hebben na twee weken haar en na drie weken gaan de ogen open. Met vijf weken kunnen ze het nest verlaten, maar dan blijven ze nog wel veilig bij moeder.

Maar met twee maanden worden ze toch wel geacht voor zichzelf te kunnen zorgen en dat betekent dat ze hun eigen territorium moeten gaan zoeken. Dat is een gevaarlijke tijd in het bestaan van een jonge mol en vele van hen vallen tijdens hun zoektocht naar een geschikt plekje ten prooi aan diverse vijanden. Met een jaar zijn de jonkies echt volwassen en kunnen ze op hun beurt meedraaien in de cyclus van het mollenleven.

Door zijn duistere bestaan merken wij mensen doorgaans weinig van de mol en worden we zijn aanwezigheid alleen gewaar door de niet door iedereen gewaardeerde molshopen en de duidelijk zichtbare molsritten, ondiepe gangen die evenwijdig aan de oppervlakte liggen.

Over het algemeen geeft de mol de voorkeur aan losse, vruchtbare grond die goed begroeid is. Grond in weiden en loofbossen bevalt hem goed, te natte of te droge grond zal hij mijden.

Met zijn voorpoten rukt de mol de aarde open en gooit deze naar achteren terwijl zijn lijfje naar voren schuift en de aarde tegen de zijwanden perst.

Het overtollige zand wordt van tijd tot tijd naar boven gewerkt en op de oppervlakte gedeponeerd, en of dit nu een weiland, een golfbaan of een gazon is zal hem een zorg zijn, een mol moet z'n spul toch ook kwijt?

Op een diepte van 10-40 cm graven ze zich een weg door ovale gangen en in lichte grond kunnen ze wel 20 cm per minuut aan. De mol heeft een hoofdnest, en een aantal uitwijknesten voor onvoorziene omstandigheden. Deze nesten zijn door gangen verbonden met het hoofdnest, en van daaruit leiden verbindingsgangen met gladde wanden naar de jachtgangen. Alles bij elkaar een heel netwerk van luchtige tunnels waar hij prima zijn draai kan vinden.

Sommige lieden beweren dat mollen schadelijk zijn, en het is waar dat hij regenwormen verdelgt die de vruchtbaarheid van de grond bevorderen en plantedelen beschadigt. Ook heeft hij de onhebbelijke gewoonte door middel van molshopen zijn visitekaartje achter te laten, maar daar tegenover staat dat hij jacht maakt op tal van schadelijke insekten (zoals kniptor, veermol en engerling) waar met name tuinbouwers last van hebben, dus hun nuttigheid overtreft hun schadelijkheid.

En mocht u hem nog geen warm hart toedragen, lees dan eens de schitterende trilogie van William Horwood, Dunton Wood, een prachtig verhaal over een mollenengemeenschap en hun leven onder de grond, en u zult deze kleine graver beslist met andere ogen bekijken.

Yvonne Beerthuizen

wijknatuurtuin - Schalkwijk

De redactie ontving van mevrouw Geurdie van Winkoop het jaarverslag over 1990 van deze natuurtuin. In het kader van de Toorts zou het wat te ver voeren dit verslag in zijn geheel weer te geven. Daarom is getracht in een beknopte samenvatting toch aandacht aan dit voortreffelijke werk in Schalkwijk te geven.

Van de gebeurtenissen, opgenomen in het verslag vielen de volgende zaken op:

- Drie lezingen, een viertal excursies, wekelijkse kinderactiviteiten, bezoeken basisscholen, medewerking aan diverse projecten, waaronder " Troep op de stoep", het organiseren van cursussen (bijvoorbeeld ecologisch tuinieren), PR activiteiten in ruime zin etc. etc.
- Er wordt door de organisatoren van de wijktuin intensief samengewerkt met gemeentelijke instanties zoals: Dienst Hout en Plantsoenen, Begraafplaatsen, Wijkcentrum Europawijk, Dienstencentra Schalkwijk e.d.

Aan het verslag is een activiteitenlijst voor 1991 toegevoegd. Hoewel niet alle activiteiten reeds volledig zijn vastgesteld is er toch al een programma van maar liefst 13 activiteiten, beginnende op 27 januari en eindigende op 20 juli a.s.

Er is elke maand op zaterdag een werkmiddag en er is elke maand een lezing of excursie. Er is inmiddels versterking gekomen in de organisatie van deze activiteiten. Er is nu een excursie- en een lezingwerkgroep elk bestaande uit drie personen.

Wilt u meer weten van deze enthousiaste wijknatuurtuinclub en zijn bezigheden, bel dan mevrouw Van Winkoop, tel: 023-363860 (bij het Wijkcentrum Europawijk, Oostenrijklaan 58)

Theo Litjens

U weet natuurlijk dat de geur van bloemen in de eerste plaats dient om insecten te lokken, zodat deze voor de bestuiving kunnen zorgen. Maar wist u dat iedere plant zijn geur afgeeft op een andere tijd, zodat er geen "filevorming" in de lucht ontstaat?

Zo is de kamperfoelie 's nachts geopend en de wilde mosterd om 9 uur 's morgens. Om 11 uur kunnen de insecten terecht bij de korenbloem en voor de lunch kan een keuze gemaakt worden uit rode klaver, wilgenroosje en marjolein. Op thee-tijd zijn boterbloem en slangenkruid beschikbaar. De bestuiver weet precies waar hij hoe laat terecht kan en hij zal nooit te vroeg of te laat arriveren.

Er bestaat een soort klantenbinding tussen plant en dier. Ook al kan het insect dichterbij terecht, het blijft toch trouw aan dat ene type. Enkele bloemsoorten bieden zelfs hotelaccommodatie!

**** *

MILIEU

In het decemberrnummer van de TOORTS heeft de redactie naar aanleiding van de enquêteresultaten u toegezegd een vaste plaats in ons lijfblad in te ruimen voor milieuzaken.

Gesteld werd dat wij ons zoveel mogelijk zouden beperken tot de regio Kennemerland.

De bedoeling is dat de redactie in de (nabije) toekomst nauw zal gaan samenwerken met de werkgroepen Overheid en Milieu en Publiciteit, beide in oprichting, om u nog beter te kunnen informeren over milieuzaken.

Om u echter nu al tegemoet te komen heeft de redactie besloten in deze aflevering van de TOORTS een stukje te plaatsen over het milieu, en wel over een initiatief van het Provinciaal Electriciteitsbedrijf van Noord-Holland (PEN) voor afgedankte koelkasten een "aftapstraat" in het leven te roepen.

Aangezien de meesten van ons in het bezit zijn van een koelkast en/of vrieskast (gelukkige bezitters van een ijskelder daargelaten) die mettertijd aan vervanging toe is, lijkt het me geen slecht idee deze opzet nader te bekijken.

Per 1 maart j.l. is het PEN in Noord-Holland van start gegaan met deze aftapstraat voor koelkasten en diepvrieskisten. Op het terrein van het PEN in IJmuiden is een loods gebouwd die de installatie huisvest die schadelijke gassen en olie uit de compressorpotten van de apparaten zuigt.

Jaarlijks zetten we zo'n half miljoen afgedankte koelkasten buiten de deur, die in hun koelsystemen de beruchte chloor-fluor-koolwaterstoffen (verder aan te duiden als CFK's) herbergen. Zoals u inmiddels bekend zal zijn tasten deze de beschermende ozonlaag aan, zodat ultraviolette straling de aarde kan bereiken, hetgeen zeer schadelijke gevolgen heeft voor al wat leeft. Als een koelkast wordt afgedankt kan het koelsysteem, dat zo'n 165 gram CFK gas bevat, lek raken. In de compressorpot (de compressor transporteert het koelmiddel door de koelkast) zit nog eens 250 gram CFK-houdende olie. En dan hebben we het nog niet eens gehad over de CFK's die in het isolatiemateriaal van de koelkast verwerkt zijn.

Nu wordt een deel van de koelkasten ingevuld en komt bij handelaren terecht, ze gaan met het grof vuil mee of komen in kringloopwinkels terecht.

Maar het grootste deel komt bij de tussenhandelaren terecht en via deze mensen bij particulieren of de schroothandel.

En dan is er nog een handeltje in compressoren, die uit de koelkast worden gesloopt en naar Derde Wereldlanden getransporteerd, waar ter plaatse een nieuw koelmiddel ingepompt wordt. Wat er met het oude middel gebeurt mag u zelf invullen.

Enkele jaren geleden heeft de Technische Universiteit van Twente een aftapapparaat ontwikkeld, ook wel aftapkar genoemd, die op enkele plaatsen in ons land al in gebruik is en dat koelkasten van hun belastende lading ontdoet.

Wat gebeurt er nu in de aftapstraat? Het werkt als volgt:

Inwoners van Noord-Holland die van hun gebruikte koelkast afwillen kunnen deze bij het grof vuil zetten, en de ophaaldienst van de gemeente zorgt ervoor dat de kasten bij één van de 24 verzamelplaatsen terechtkomen.

Daar worden ze in gaasboxen geplaatst en als deze vol ^{zijn} worden ze opgehaald door een vrachtwagen van het verwerkingsbedrijf.

Vervolgens worden de kasten naar de aftapstraat gebracht, waar ze met een heftruck op een lopende band worden gezet. De aftapmachine zuigt de schadelijke gassen en olie uit de compressorpotten.

De verwerkte koelkasten worden verkocht aan de schroothandel en door het PEN van een sticker voorzien, zodat milieuspecteurs kunnen zien of de koelkast wel op verantwoorde wijze is afgetapt.

Voor de CFK's wordt, zover mogelijk, recycling toegepast (weet iemand daar een mooi Hollands woord voor?) De gasvormige CFK's worden verwerkt en olie en andere schadelijke stoffen worden gezuiverd. Ook de compressorpot wordt voor hergebruik ongeschikt gemaakt, zodat men in de Derde Wereldlanden niet langer "blij" wordt gemaakt met onze afdankertjes. Helaas kunnen niet alle stoffen worden hergebruikt, en er wordt hard aan gewerkt een manier te *vinden* om dit probleem te lijf te gaan. Het PEN denkt per jaar 30.000 koelkasten aan te kunnen, en in de toekomst hoopt men die capaciteit nog op te voeren. Het verwerken van elke koelkast kost f 15,—, en na september 1991 zullen de gemeenten de kosten voor hun rekening nemen.

Dit is de eerste aanzet. Er wordt inmiddels heftig nagedacht hoe ook andere apparaten als wasmachines, droogtrommels en gasformuizen op verantwoorde wijze ontmanteld kunnen worden om de vrijkomende materialen (glas, metaal, kunststof) te kunnen hergebruiken. Mocht u, milieubewuste lezer, van plan zijn binnenkort uw koelkast van de hand te doen dan weet u waar u terecht kunt om het beestje ballastvrij te maken. De beste oplossing is natuurlijk geen koelkast, maar niet iedereen beschikt over een ouderwetse, diepe koele kelder. Of een ijskelder.....

Yvonne Beerthuizen

*****

Chemische middelen blijven nodig....

Ondanks maatregelen als de toepassing van resistente rassen, een ruimere vruchtwisseling en biologische bestrijdingstechnieken, blijven chemische middelen nodig om planteparasieten, als bacteriën en schimmels, te bestrijden.

Dat is de overtuiging van de Wageningse hoogleraar J. Dekker. Deze autoriteit op het gebied van de planteziektenkunde heeft onlangs afscheid genomen van de Landbouwniversiteit.

Volgens Dekker wordt op het gebied van de biologische bestrijding (het toepassen van natuurlijke vijanden) weliswaar goede voortgang geboekt, maar dit zal de komende twee decennia niet tot een ingrijpende vermindering van het gebruik van chemische middelen leiden. Onderzoek naar nieuwe, selectief werkende stoffen moet worden voortgezet, om te voorkomen dat bacteriën en schimmels resistent worden.

(uit 19NU)

*****

NATUURPAD

"Waarom zou je het wiel opnieuw uitvinden?" was onze vraag bij de overweging wat het het natuurpad zou zijn in de beloofde serie natuurpaden. Van het secretariaat ontvingen wij een stapeltje natuurpadbeschrijvingen die in het verleden al eens zijn samengesteld door onze IVN afdeling. Waarom zouden we daarvan niet nuttig gebruik maken, ook nu nog? Onze keuze is gevallen op een natuurpad in "Duin en Kruidberg", dat een jaar of tien geleden is geschreven door drie studenten van de natuurgidsencursus. We hebben dat pad nog eens nagewardeld en onze conclusie was dat de lokaties, door paaltjes aangegeven, nog precies klopten met de huidige lokaties. De Toorts is deze keer wat minder omvangrijk dan gewoonlijk, waardoor het mede gerechtvaardigd is dit natuurpad nog eens volledig voor u te publiceren. Wij wensen u een heel plezierige en interessante wandeling!

Mocht u op uw wandeling onjuistheden in de tekst tegenkomen of suggesties voor waardevolle aanvullingen willen doen, dan willen wij die uiteraard gaarne van u vernemen.

Stuur uw reactie aan het redactieadres (zie IVN zakelijk).

Met het onderwerp "Natuurpaden" bieden wij u een welkome mogelijkheid om in het kader van Meningen en suggesties van lezers eens van u te laten horen.

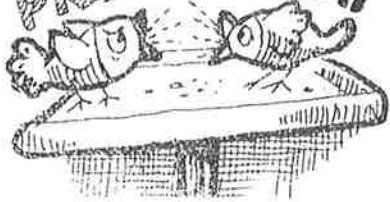
Uw bijdrage(n) wordt (worden) dan in het komende augustusnummer opgenomen.

Yvonne Beerthuizen
Theo Litjens

Zo maar wat

PRIETPRAAT

's-Gravenwildernis [III]

In de beide vorige afleveringen zijn we in vogelvlucht over het duinlandschap heen gestreken, zo ongeveer van de late middeleeuwen tot circa 1900. De nadruk lag op de verandering in het duinlandschap gedurende die periode. En óók op de oorzaak daarvan: de wijziging in de hoogte van de waterspiegel. Honderden jaren lang heeft het geregend, gehageld en gesneeuwd boven het duin. Een deel van deze neerslag verdampte en een ander deel zakte door het duinzand naar beneden en vormde onder de oppervlakte een enorme zoetwaterbel.

Een gedeelte van dit water vloede weg naar de zee kant, een ander deel naar de landzijde. We noemen dit kwel- of drangwater; een volkomen natuurlijk proces. Aan de landzijde kreeg dit later een onnatuurlijk accent, toen namelijk boeren en tuinders hun oostelijk van het duin gelegen landerijen gingen ontwateren door middel van sloten, draineerbuizen en molens.

Het graven van het Noordzeekanaal was de kroon op het werk. Het duin werd droger, maar toch bleven er nog vele natte en vochtige valleien over met de daarbij behorende typische begroeiing.

De laatste honderd jaar is er evenwel meer veranderd dan in alle eeuwen daarvoor.

Ik eindigde de vorige keer ongeveer met de zin: we zijn nu 1900 genaderd, maar de grote klap moet nog komen: de duinwaterleiding!

Zo halverwege de 19e eeuw was er nog nergens waterleiding, ook niet in de grote steden. Er werd weinig water gebruikt: uit schaarste moest men er wel zuinig mee omspringen. Het water dat men nodig had, kwam uit de eigen of de gemeenschappelijke pomp; men ving regenwater op in tonnen en in putten. Ook werd water aangevoerd per schuit, uit meren en rivieren. Water was duur!

In Amsterdam bijvoorbeeld werd het waswater uit de toen ook al flink vervuilde grachten gehaald. Kortom: het was een uiterst primitieve en onhygiënische toestand, besmettelijke ziekten -zoals cholera en typhus- waren aan de orde van de dag. Het sterftecijfer lag hoog, de levensverwachting was laag.

De tijd was dan ook rijp om elders naar goed water om te zien. Zoet, schoon, helder, smakelijk en niet verontreinigd water. Bovendien: niet te ver uit de buurt, makkelijk te winnen en dus relatief goedkoop.

Geen wonder, dat na wat onderzoek het oog viel op die waterbolk onder het duin: van nature al schoon en helder, want duinzand vormt een natuurlijk filter; ongerechtigheden zijn al grotendeels weggezeefd.

Amsterdam nam het voortouw: in 1851 begon men met het graven van de Oranjekom. Den Helder volgde. Haarlem begon in 1898 te pompen in een deel van de duinen, die nu het Nationale Park de Kennemerduinen vormen. De stad kreeg daar een concessie en een lange strook grond in erfpacht à raison van het luttele bedrag van f 1,- per jaar.... Uit dit symbolisch bedrag mag al wel blijken hoezeer men overtuigd was van het nut van een waterleiding. Maar tevens kan men eruit afleiden hoe weinig idee men had van de schade die, zoals veel later bleek, men aan het duin zou toebrengen.

Men tapte toen, en ook nog veel later, uit het "bovenduinwater". Daar, waar het water zo dicht mogelijk aan de oppervlakte kwam, werd een reeks van putten en bronnen aangelegd. U raadt het al: in de vochtige valleien dus, en als gevolg vielen vele daarvan droog.

Ik zal u geen uitvoerige beschrijving van de hele ontwikkeling geven; slechts een paar grove lijnen en pennestreken.

Zolang de hoeveelheid in het duin doorzakkend hemelwater ongeveer in evenwicht bleef met de opgepompte hoeveelheid leidingwater, liep het niet zo'n vaart met die waterbel pal onder de oppervlakte. Maar daarin kwam al snel verandering. Aansluiting op het waterleidingnet werd verplicht, ook overal op het platteland. Het aantal tappunten per huis nam toe. Daarbij kwam nog eens de jaarlijks groeiende bevolking.

Maar niet alleen het aantal gebruikers steeg, ook de hoeveelheid gebruikt water per persoon per dag ging razendsnel omhoog. Logisch, immers de plee-ton en het "huisje" achter op het erf werd een watercloset; de wekelijkse tobbe werd een dagelijkse douche; de wasmachine draait elke dag, en ga zo maar door.

Water is goedkoop. We gebruiken méér, misschien verspillen we wel. En vele malen groter dan dit persoonlijk gebruik is de hoeveelheid water die voor industrie, land- en tuinbouw en andere bedrijven nodig is. En dit neemt nog elk jaar toe. De waterspiegel in de bovenlaag van het duin is meters gedaald. De duinen zijn kurkdroog geworden en de vegetatie paste zich aan aan de nieuwe omstandigheden. De verscheidenheid werd minder; het werd meer "van 't zelfde". Hoewel nog altijd mooi en boeiend, toch mis ik veel. Het wintergroen zie ik nooit meer en in de Kennemerduinen weet ik nog slechts op drie plaatsen parnassia te staan. De meeste orchideeën zijn ook verdwenen.

Een klein jochie van twaalf bracht me 30 jaar geleden naar de keverorchissen, vlak bij het stroperspad. Toen was hij al een duinfanaat! Deze man, Frans de Boer, beheerder namens Natuurmonumenten van een aantal landgoederen en 42 jaar oud, moet me nu "nee" verkopen op die plek.... Het glidkruid heeft de plaats ingenomen. Ook mooi, hoor.

Het meest triest zijn de door het hele duin verspreide dode berkenbosjes in de eertijds natte duinvalleien. De zachte berk houdt van vocht. De waterwinning deed hem de das om. Men zegt dat volwassen berken niet in staat zijn met hun wortels het zakkende waterniveau na te groeien. Bij tientallen staan ze dood te wezen, aangetast door de berkenzwam en overdekt met heksenbezems, als met doodskransen....

We willen en kunnen onze duinwaterleiding niet meer missen; we willen niet terug naar die onhygiënische toestanden van weleer en de daarbij behorende ziektes en gebreken.

De opgave is dus, met behoud van alle verworvenheden, op zodanige wijze water uit de duinen te winnen, dat de natuur daar niet verder achteruit holt, liever nog: zich geheel of in ieder geval gedeeltelijk herstelt. Iets terug te halen van de vroegere glorie en variatie.

Die methoden lijken beschikbaar te komen. Dan zou ik het met u moeten hebben over "diepte-waterwinning" en waterinlating aan de oppervlakte, of liever nog over "diepte-infiltratie".

Zullen we dat nog maar een tijdje uitstellen?
Over duinen raak je niet snel uitgepraat....

Niek Nicolai

*****

WERKEN IN DE DUINEN

*het verslag van "zo maar een dagje"
vrijwilligerswerk in Duin en Kruidberg*

Bij het verzamelpunt, de ingang van Duin en Kruidberg, bleek de opkomst boven verwachting groot.

Het beloofde een prachtige dag te worden: af en toe dwarrelden de eerste sneeuwvlokken in het licht van het decemberzonnetje. Koud was het wel. Het ritje met de trekker was dan ook geen onverdeeld genoegen. De kunst is je stevig vast te houden, en bij voorkeur niet op een hooivork te gaan zitten.

Op een idyllisch plekje in de duinen togen we aan het werk. We moesten ruigte-materiaal op hopen zetten dat bestond uit resten van kruipwilgen of ligusterstruiken, daarover waren de meningen verdeeld. Maar wat het dan ook was, taai was het in ieder geval. Verruiging en vergrassing zijn een gevolg van de zure regen, nog versterkt door de massale sterfte onder konijnen door een nog onbekende ziekte.

Wij deden vandaag het voorbereidend werk; de onlangs door Natuurmonumenten uitgezette pony's zouden de vergrassing tegengaan. Eendracht maakt macht, en de stemming zat er in. Het werk schoot flink op.

Halverwege de middag kwamen er plotseling, als uit het niets, twee van de negen pony's kijken, of we het allemaal wel goed deden. Even lieten we de rieden en harken voor wat ze waren en keken elkaar aan: de ploeg IVN-ers aan de ene kant en de nieuwsgierige dieren aan de andere. Het kon hun goedkeuring wel wegdragen, denk ik.

Het was een blij moment moment in een welbestede dag. Wij zijn nog maar even doorgedaan....

Sjon Kootwijk

Dit verslag bereikte de redactie al in december van het vorig jaar. Er was een rijtje data aan toegevoegd, waarop er wéér gewerkt zou worden. De enige nog relevante datum is 13 april; op 11 mei is er een excursie met één van de boswachters.

Er wordt verzameld om 9 uur bij de ingang van Duin en Kruidberg, om ca. 3 uur 's middags gaat men weer naar huis. In de middagpauze wordt voor soep gezorgd, er wordt gevraagd zelf een mok en een lepel, koffie en brood en natuurlijk aangepaste kleding mee te nemen.

Inlichtingen: Rijnhard Bokelman (02510-31150) of Hans de Haan (02510-28195)

*****

Per 1-2-1991 is het nieuwe adres van het landelijk IVN:
Postbus 20123, 1000 HC Amsterdam

Het BEZOEKADRES is: Plantage Middenlaan 2c, Amsterdam
telefoon: 020-228115; fax 020-266091

De Heimanshof

1 ha natuurtuin, gelegen aan de Wieger Bruinlaan te Hoofddorp.
tel. 02503 - 16736 of 02503 - 17181.

Geopend: op werkdagen van 9.00 tot 16.00 uur,
op de eerste zaterdag en zondag van de maand
van 14.00 tot 17.00 uur,
met rondleiding en/of een speciaal natuuronderwerp.

PROGRAMMA

t/m augustus 1991

april 6 en 7	<u>Snoeien, is dat altijd nodig?</u> Jan Moerbeek, Boskoop
mei 4 en 5	<u>Kerkuilen, óók weer in de Haarlemmermeer?</u> Bert-Jan Bol, Badhoevedorp
juni 1	<u>Vlinders in West-Nederland</u> J. van de Made, Vlinderstichting
2	<u>Landschappen en vlinders</u> Kars Veling, Vlinderstichting
juli 6 en 7	<u>De Heimanshof in geuren en kleuren</u> Rondleidingen door Ton Engelman en de Vriendenkring én voor jong en oud worden "larven bij de lurven" gepakt door Mars Horeman, Haarlem
augustus 3 en 4	<u>"Door grasland en akker"</u> in De Heimanshof Rondleidingen door Ton Engelman en de Vriendenkring

Op zaterdag is er één lezing, beginnend om 14.30 uur,
op zondag zijn er twee lezingen: om 14.30 en 15.30 uur.

De Heimanshof en de kassen zijn open: van 14.00 - 17.00 uur.
en verder op werkdagen van 9.00 - 16.00 uur.

*****

DRUGSVERSLAafd

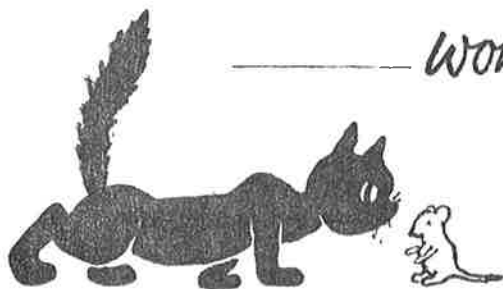
Chimpansees stoppen blad van de Aspilia, familie van het madeliefje, in hun mond. Nadat het zo'n twaalf seconden op hun tong heeft gelegen, slikken ze het in één keer door. De biologen, die dit waarnamen, rapporteren dat dit een apenmanier is om een "kick" te krijgen.

Het is bekend dat de Aspilia een drug bevat, die gebruikt wordt als medicijn tegen infecties, schimmelsiekten en darmparasieten. De onderzoekers zijn van mening dat de chimpansee door deze eetwijze een zo effectief mogelijk gebruik maakt van de werking van de drug. De aap eet het blad meestal 's morgens vroeg: volgens de biologen is het zijn manier om wakker te worden.

(Senior)

*****

wonderlijke katteogen

Het oplichten van een paar katteogen in een donker bos heeft al heel wat nachtelijke wandelaars de stuipen op het lijf gejaagd. Een kat heeft de reflecterende laag in zijn ogen echter nodig om bij duisternis zijn prooi te kunnen onderscheiden. Het katteoog

is in staat het kleinste beetje licht te benutten en de pupil aan alle lichtomstandigheden aan te passen.

Katten kunnen ongeveer 6x beter zien dan mensen. Hun ogen zijn echter vooral gericht op het zien van bewegende voorwerpen. Iets, dat niet beweegt, interesseert ze niet. Een muis houdt zich daarom instinctief "muisstil", zodat de kat zijn belangstelling al gauw verliest.

(Gezondheidsnieuws)

*****

extra activiteiten

DEZE AKTIVITEITEN ZIJN BESTEMD
VOOR ONZE LEDEN EN DONATEURS.
INTRODUCÉS ZIJN WELKOM.

De bedoeling van deze "vakantiewandelingen" is:

- * meer kontakt met elkaar krijgen
- * onze eigen kennis uit te breiden.

Ieders inbreng wordt gewaardeerd. Wie alleen maar mee wil lopen is natuurlijk ook welkom.

vrijdag 19 juli: **MIDDENDUIN**, Overveen.
Wandeling, flora en fauna van het gebied. Kijker mee.
Vertrek 19.30 uur; ingang CIOS, Duinlustweg, Overveen.

vrijdag 9 augustus: **TUIN JAAP KUYPERS PRIVÉ** plus
Alles wat er te genieten is.
Max. 10 deelnemers; tevoren telefonisch **aanmelden** (260144).
Aanvang 19.30 uur; Weteringstraat 43, Haarlem.

*****

ETEN wat de **POT** schaft

In sommige delen van de Golf van Mexico komen mosselen voor die op olie en aardgas kunnen leven. Ze presteren dit met behulp van bacteriën die op hun kieuwen voorkomen en het aardgas verteren. Er is hierbij geen sprake van aanpassing aan de milieuvervuiling; al eeuwenlang komen door scheuren in de bodem in de Golf van Mexico aardgas en olie in het water terecht. De mosselen hebben van de nood een deugd gemaakt en zijn deze stoffen als brandstof gaan gebruiken.
(Chemistry in Britain)

*****

vrijdag 21 juni: MIDDENDUIN, Vogelzangavond

Georganiseerd i.s.m. de Vogelwerkgroep Haarlem.

Vertrek 20.00 uur; ingang CIOS, Duinlustweg, Overveen.

Duur ong. 2 uur; kijker meenemen.

Aanmelden bij Eric van Bakel 023-257228.

dinsdag 25 juni: GROENE ZOOM / SCHALKWIJK, Algemene excursie.

Vertrek 19.30 uur; hoek Boerhavelaan/Eykmanlaan, Schalkwijk, Haarlem.

Aanmelden bij Martin Daalmeijer 023-333909.

donderdag 27 juni: KONINGSHOF, Algemene excursie.

Georganiseerd i.s.m. de Ver. tot Behoud van Natuurmonumenten.

Vertrek 19.30 uur; Duinlustweg, ten zuiden van Kraantje Lek, Bloemendaal.

Informatie bij Joop Cronau 023-240900. Aanmelden niet nodig.

zondag 18 augustus: AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN, Kinderexcursie.

De kinderen vanaf 4 jaar gaan in principe alleen op stap met de gidsen, zonodig kunnen ouders mee met het kind. Het is de bedoeling dat de ouders (en andere ouderen zonder kinderen) tegelijkertijd als aparte groep een rondleiding krijgen. De ouders en kinderen zullen elkaar na ong. anderhalf uur weer ontmoeten bij het startpunt. Toegangkaart verplicht.

Vertrek 14.00 uur; ingang Oase van de AWD, Vogelenzangseweg, Vogelenzang (vlakbij Leiduin).

Aanmelden bij Marijke Zoetelief 023-287171.

zondag 1 september: AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN,

Algemene excursie met speciale aandacht voor roofvogels.

Vertrek 10.30 uur; ingang Pannenland van de AWD, Bekslaan, Vogelenzang (achter Huis te Vogelenzang).

Duur ca 4 uur; kijker en lunchpakket meenemen. Toegangkaart verplicht.

Aanmelden bij Eric van Bakel 023-257228.

BELANGRIJK

- De koördinatoren en hun telefoonnummers staan voortaan direkt bij de betreffende excursie genoemd; dus niet meer apart op de binnenflap.

Voor de meeste excursies dient u zich vooraf telefonisch aan te melden i.v.m. het te verwachten aantal deelnemers. Voor enkele grotere evenementen is dit niet nodig en kunt u alleen bellen voor informatie. Graag goed onderscheid maken tussen "aanmelden" en "informatie" teneinde de koördinatoren niet onnodig lastig te vallen.

Voor aanmelden en informatie graag uitsluitend bellen tussen 19 en 20 uur.

- De wandelingen duren ongeveer anderhalf uur. Deelname aan de activiteiten is gratis. Voor beide geldt: tenzij anders vermeld.

- Wij maken onze medewerkers er op attent dat het meenemen van **honden verboden** is op bovenstaande activiteiten, m.u.v. de Groene Zoom op 25 juni.

- **Natuurlijk** is het een goed idee om met openbaar vervoer of fiets te komen!

maandag 20 mei / 2e Pinksterdag: KENNEMERDUINEN, Fiets- en wandelkursie.

Wandelkursie door het duingebied achter de zeereep, duur ong. anderhalf uur.
Vertrek wandelkursie 11.00 uur vanaf strandpaviljoen Parnassia.
Fietsliefhebbers kunnen voorafgaand aan de wandelkursie deelnemen aan een korte fietsexkursie dwars door de duinen naar Parnassia.
Vertrek fietsexkursie 10.00 uur; ingang Kennemerduinen aan Bergweg, Bloemendaal.
Voor beide excursies is een toegangkaart verplicht.
Aanmelden bij Theo Litjens 023-280173.

woensdag 22 mei: Heemtuin ROMOLENPARK, Rondleiding met speciale aandacht voor kruiden en bomen, moeras- en waterplanten, en vooral ook water en waterdiertjes.
Vertrek 14.00 uur; ingang Heemtuin, op de brug hoek Europaweg / Laan van Angers, Schalkwijk, Haarlem.
Aanmelden bij Anneke Wegman 023-352224.

donderdag 23 mei: LEIDUIN/VINKEDUIN/WOESTDUIN, Vogelzangavond (nachtegaleen o.a.).
Georganiseerd i.s.m. de Vogelwerkgroep Haarlem.
Vertrek 19.30 uur; parkeerplaats Leyweg, Heemstede-ZW. *Leyweg I*
Duur ong. 2 uur; kijker meenemen. *II*
Aanmelden bij Mieke Wilink 023-287528.

zaterdag 25 mei: AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN, Algemene excursie met speciale aandacht voor vogels en voorjaarsplanten.
Vertrek 10.00 uur; ingang Zandvoortselaan van de AWD, tegenover Nieuw Unicum.
Toegangkaart verplicht; kijker meenemen.
Aanmelden bij de heer T. Puts 02507-18371.

zaterdag 1 juni: WIJKNATUURTUIN HET GROENE HART, Groenmarkt.
Georganiseerd door de Wijknatuurtuin i.s.m. het IVN Haarlem.
Diverse verenigingen op natuur- en milieugebied zijn uitgenodigd met hun stands om te tonen wat hun activiteiten zijn. Tussen 11 en 16 uur doorlopend: tentoonstelling, verkoop van plantjes, stekjes-ruilbeurs, diverse kinderactiviteiten en demonstraties koken met kruiden uit de natuur inclusief proeven van het resultaat. Opening bijenstal om 12.15 uur.
Rondleidingen door de tuin onder leiding van IVN-gidsen starten om 11.30, 12.30, en 13.30 uur.
Wijknatuurtuin Het Groene Hart / Wijkcentrum Europawijk, Oostenrijklaan 58, Schalkwijk, Haarlem.
Informatie bij Geurdi van Winkoop overdag 023-363860. Aanmelden niet nodig.

maandag 3 juni: KOSTVERLORENPARK / Zandvoort,
Wandelkursie door een duingebied dat men bijna een eeuw geleden heeft geprobeerd tot park om te vormen; rijk begroeid duingebied met o.a. voormalige bunkers als zomerhuisjes.
Vertrek 19.30 uur; ingang Kostverlorenpark aan de Quarles van Uffordlaan 1B, Zandvoort.
Aanmelden bij Martin Daalmeijer 023-333909.

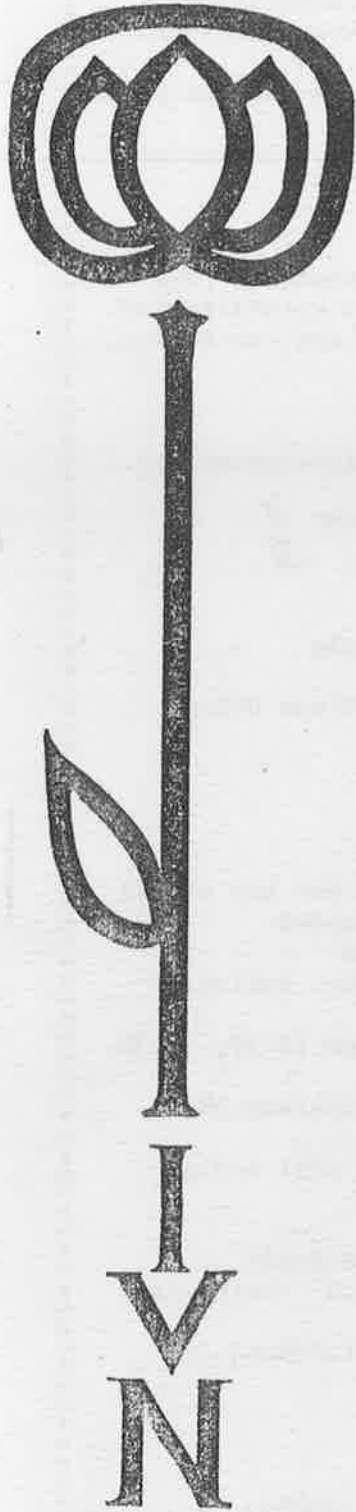
zondag 9 juni: SPAARNWOUDE, Polderdag.
Fiets- en wandelkursies, kleine tentoonstelling, vogel-observatiehut, waterdiertjes onder de loupe, boottochtjes, Groene Winkel. Leuk voor kinderen!!
Centrum en vertrekpunt van de activiteiten is Informatiecentrum Vreeburg, gelegen tussen de dorpen Spaarnwoude en Haarlemmerliede, Kerkweg 15, nabij het Beheersbureau van het Recreatieschap Spaarnwoude.
Programma doorlopend tussen 10 en 15 uur. Vertrek fietsexkursies om 11 en 13 uur; vertrek wandelkursies regelmatig tussen 10.30 en 14.00 uur.
Informatie bij Theo Litjens 023-280173. Aanmelden niet nodig.

Voor vervolg zie vorige pagina

*↳ vertrekpunt niet vermeld!
en vertrektijd des*

EXKURSIEPROGRAMMA

VOORJAAR ZOMER 1991

zaterdag 13 april: ELSWOUT, Rondleidingen

met aandacht voor de historie, flora en fauna van het terrein.
Georganiseerd in het kader van het 90-jarig bestaan van KNNV afd.
Haarlem (Kon. Ned. Natuurhistorische Vereniging) i.s.m. het IVN
Haarlem.
Vertrek 13.30 en 15.00 uur ingang landgoed Elswout, Elswoutlaan,
Overveen. Toegangskaart verplicht.
Informatie bij Theo Litjens 023-280173. Aanmelden niet nodig.

zondag 21 april: Huize WATERLAND, Algemene excursie

met aandacht voor de historie van het terrein en stinzenplanten.
Georganiseerd i.s.m. de IVN-afdeling Midden Kennemerland.
Vertrek 14.00 uur; parkeerplaats ingang Rijksweg 116, Velsen-Z.
Toegangskaart Natuurmonumenten gewenst.
Aanmelden bij Jaap Kuypers 023-260144.

zondag 28 april: AMSTERDAMSE WATERLEIDING DUINEN, Film en excursie.

Vertoning van de film "Duinbehoud", gemaakt in opdracht van o.a.
VROM en de Stichting Duinbehoud. Ook zal er een toelichting gegeven
worden op deze ong. 1 uur durende film. Aansluitend zal er een
"aktieve" excursie in de duinen gehouden worden.
Deze middagvullende activiteit maakt onderdeel uit van de
natuurgidsenkursus maar ook IVN-leden en -donateurs en andere
belangstellenden zijn van harte welkom; een goede mogelijkheid voor
kursisten en belangstellenden om nader met de afdeling kennis te
maken (en omgekeerd natuurlijk).
Aanvang 11.30 uur; Bezoekerscentrum "de Oranjekom" bij de ingang
Oase van de Amsterdamse Waterleiding Duinen, Vogelenzangseweg,
Vogelenzang (parkeerplaats op, verscholen achter het hek ligt het
Bezoekerscentrum). Toegangskaart verplicht.
Eventueel lunchpakket mee; koffie/thee verkrijgbaar.
Niet-kursisten aanmelden bij Marijke Zoetelief 023-287171.

zaterdag 4 mei: MIDDENDUIN, Kruidenwandeling.

Wat is eetbaar? Hoe bereiden we het?
Vertrek 8.30 uur; ingang CIOS, Duinlustweg, Overveen.
Duur wandeling 2-3 uur, maximum aantal deelnemers wandeling 30.
Aanmelden bij Mona Schön 023-264411 de week ervoor.
Voor maximaal 20 liefhebbers is er aansluitend een 2-3 uur durende
"kruiden-maaltijd" bij haar thuis. Direkt opgeven bij aanmelding.

zondag 5 mei: HEKSLOOTPOLDER, Weidevogelexcursie.

Georganiseerd i.s.m. de Ver. tot Behoud van de Hekslootpolder.
Vertrek 7.30 uur; hoek Jan Gijzenkade/Vondelweg, Haarlem.
Duur ruim 2 uur; kijker meenemen.
Aanmelden bij Fred Hagens 023-312427.

zondag 19 mei / 1e Pinksterdag: ZUIDDUINEN / Zandvoort,

Wandeling door het zeedorpenlandschap met rijke duinvegetatie:

duingebied achter het Zuid-paviljoen te Zandvoort.

Vertrek 12.00 uur; parkeerplaats ter hoogte van de kruising Brederodestraat en
Vlaayeweg, Zandvoort.

Aanmelden bij Eric van Bakel 023-257228.